

Имеющиеся источники не дают возможности раскрыть истинные причины, которые заставили священнослужителя уехать из Одессы и уже продолжить свою просветительскую и проповедническую деятельность на территории Западной Украины. Вероятно в период большевистского режима ему было опасно оставаться в городе. Поэтому, скорее всего, в начале 1919 г. он уехал из Одессы.

Вскоре И. Кливак был обвинён в так называемой «антигосударственной деятельности». Священнослужитель был приговорён к лишению свободы, где в концлагере и умирает.

Ключевые слова: священнослужитель, проповедническая деятельность, миссионерская деятельность, греко-католическая церковь.

Рецензент: Н.М.Діанова, д.і.н., професор (Одеський національний університет імені І.І.Мечникова).

УДК 94(477.74):355«1914/1945»

Олена Штепко

ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ ОСТРОВУ ЗМІЙНИЙ: ЗАЛУЧЕННЯ ОСТРІВНОГО ПРОСТОРУ У СВІТОВІ ВІЙНИ

У статті розглядаються відомі випадки застосування географічного та оперативного простору острова Зміїного у військових подіях Першої та Другої Світових війн, здійснюється їх інтерпретація та аналіз. Виявлені основні риси освоєння острова, які були притаманні цьому періоду часу та формували особливості використання острівного простору. На підставі широкого комплексу письмових джерел різного походження відтворено хід та бачення подій очима не тільки наших співвітчизників, а й інших володарів острова.

Ключові слова: острів Зміїний, крейсер, підводний човен, мінні банки, маяк.

Період XVIII – XIX ст. в історичному розвитку острову Зміїного став часом встановлення нового напрямку в історії його культурного освоєння – військового, який із самого початку привнесла в цей регіон Російська імперія, а пізніше, після Кримської війни, цю «пальму першості» перехопила Османська Порта. Тому протягом майже всього XX ст. у планах сусідніх держав щодо острову Зміїного домінувала військова парадигма: спочатку Перша, а потім і Друга Світові війни не могли принести в історію острова нічого іншого, крім залучення до конфліктів.

Під час Першої світової війни острів Зміїний відіграв переважно роль природного орієнтира для кораблів російського та німецько-турецького флотів в період бойових дій, приблизно аналогічну XVIII ст.²⁴⁸. Пояснюється це перш за все примітивністю засобів навігації та зв'язку: не дивлячись на появу радіо, система зв'язку і навігації бойових кораблів того часу залишалася на рівні вітрильного флоту часів російсько-турецьких «катерининських» воєн.

²⁴⁸ Штепко О.Ю. Битва у о. Фидониси (Змеїний) 3 июля 1788 года: стратегический аспект// Труды НОВИК – Вып. I. – Одесса, 2007. – С. 36-40.

Перший приклад використання острівного простору у стратегічному плані мав місце вже 27 листопада (7 грудня) 1914 р., коли німецький легкий крейсер «Бреслау» (в турецькому флоті з 1915 р. під назвою «Міділі») привів транспорт «Зафер» із 24 диверсантами-кавалеристами до острова Зміїний, звідки вони переправилися на материк неподалік Дністровського лиману і піратські захопили на борт декілька тамтешніх мешканців²⁴⁹.

1 квітня 1915 р. загін турецьких бойових кораблів у складі крейсерів «Меджудіє» та «Хамідіє», а також ескадрених міноносців «Муавенет», «Ядігар», «Ташос», й «Самсун», під командуванням німецького корветтен-капітана Бюкселя вийшов для обстрілу Одеси зі Стамбулу. Вечорі 2 квітня загін кораблів підійшов до острова й зупинився. Зупинку використали для того, щоб есмінці завели трали (оскільки на підставі повідомлень газет німці та турки вважали, що перед Одесою поставлені міни), а крейсери перестроїлися у лінію баталії. Тільки після цього, вранці 3 квітня загін Бюкселя вирушив до Одеси. Однак, у Одеського маяка «Меджудіє» підірвався на міні й затонув на глибині 13 метрів²⁵⁰. Цей епізод був докладно зображений у газеті «Одесские новости»²⁵¹ та у журналі «Морской сборник»²⁵², крім цього вони процитували висновки англійської газети «Daily News»: така подія «знаменує початок незаперечного панування Росії на Чорному морі»²⁵³.

З 1916 р. Російська імперія та Румунія стали союзниками, тому захищали острів спільними зусиллями. Щоб віднести якомога далі кордон виявлення ворожих кораблів та поодиноких суден, на острів був висаджений російський гарнізон (піхотна рота з транспорту «Король Карл» - румунського пасажирського судна, яке було введено тимчасово до складу російського Чорноморського флоту). Це значно ускладнило крейсерські операції німецько-турецьких сил на Чорному морі. Для того, щоб запобігти можливості появи російської ініціативи у західно-понтійському басейні, командир турецько-німецького флоту вирішив скористатися повним місяцем та надав наказ німецькому легкому крейсеру «Бреслау» встановити міни впродовж узбережжя Дунаю та зруйнувати радіотелеграфну станції на Зміїному. Саме тому 24 червня 1917 р. «Бреслау» встановив 70 мінних банок навпроти річкових рукавів, а вже наступного дня - 25 червня висадив на острів десант без протидій з боку росіян. Це було обумовлено тим, що командир крейсера, капітан корвета фон Кнорр вирішив провести раптовий напад та захопити зненацька мешканців Зміїного острова²⁵⁴.

²⁴⁹ Усенко П.Г. З історії великої війни 1914-17 рр. на Чорному морі //УІЖ. – 2005. – №6. – С. 76.

²⁵⁰ Больных А. Трагедия ошибок. – М.: АСТ, 2000. – С. 273-274.

²⁵¹ Английская печать о гибели «Меджидие» // Одесские новости. – 1915. – 24.03; Гибель турецького крейсера «Меджидие» возле Одессы // Одесские новости. – 1915. – 24.03.

²⁵² Морская хроника // Морской сборник. – 1915. – № 5. – С. 115-116.

²⁵³ Усенко П.Г. З історії великої війни 1914-17 рр. на Чорному морі. – С. 77.

²⁵⁴ Padurean D. Insula Șerpilor — Constanta: Muntenia, 2004. – P. 267.

Близько 3 години німці під командуванням лейтенанта Васа фон Хеллера захопили 11 російських солдат у полон, зібрали трофейні 5 гвинтівок й кулемет та підірвали дві 76,2-міліметрові польові гармати. Не зруйнували тільки шифрувальну військову апаратуру. Але, одразу після того як була спушена шлюпка с крейсера, радіостанція змінила сигнал та почала зв'язуватися з субмариною «Непр»²⁵⁵. Цей сигнал був перехоплений спеціалістами німецького крейсера, і крейсер, поставивши поблизу острова 10 мін двома банками із зарядною масою 114,66 кг, артилерійським вогнем знищив маяк та радіостанцію²⁵⁶. Таким чином, операція 55 німецького угруповання закінчилася о 4 годині, але не всі заплановані завдання були виконані. У 1991 р. завдяки кропіткій роботі співробітниці Центрального військово-морського архіву Т. Подухіної були встановлені прізвища загиблих моряків, і на фронтоні вже сучасного маяка були відкриті меморіальні плити. На острові відкритий також пам'ятник загиблим у 1917 р. – 25 російським морякам²⁵⁷.

Російське командування відреагувало миттєво, і в той же день на перехоплення крейсера вийшов загін російських кораблів (лінкор «Свободная Россия» та ескадрені міноносці). Втім перехопити «Бреслау» не вдалося. Рівно як і помітити міни, ним поставлені, – саме на них 7 липня 1917 р. підірвався поблизу острова есмінець «Лейтенант Зацаренный», який віз на острів залого та обладнання для відновлення посту спостереження²⁵⁸. Він підійшов до острова з південно-східної сторони але, на відстані 2,5 милі від нього підірвався на міні. Носова частина (включаючи першу трубу та носову кочегарню) одразу потонула, а корма деякий час ще залишалась на плаву (останню його частину – 450-мм торпедний апарат знайшли лише у 2009 р.²⁵⁹. Тральщики, що знаходились неподалік, спробували відбуксувати залишки корми до острова, але це було складно, і через годину «Лейтенант Зацаренный» потонув на відстані 2,5 кабельтових від берегів. Під час вибуху загинуло 3 офіцера та 34 представники нижчих чинів²⁶⁰. Децю раніше, 14 листопада 1916 р., але на російських

²⁵⁵ Idid. – P. 268.

²⁵⁶ Усенко П.Г. З історії великої війни 1914-17 рр. на Чорному морі. – С. 84.

²⁵⁷ Мельник І.К. Остров Змеиный: 14 лет спустя. – Режим доступу: http://www.vokrugsveta.com/S4/ro_moram/zmeiny.htm

²⁵⁸ Больных А. Трагедия ошибок. – М.: АСТ, 2000. – С. 292-294; Усенко П.Г. З історії великої війни 1914-17 рр. на Чорному морі. – С. 76, 84; Лорей Г. Операции германо-турецких морских сил в 1914-1918 гг. – Режим доступу: <http://flot.parus.ru/arct0052.htm>

²⁵⁹ Терещенко О.І. Звіт про підводно-археологічні розвідки пам'яток історії й археології в акваторії о. Зміїний Одеської області за 2008 р. – о. Зміїний, 2009 // Архів Інституту археології НАНУ. – С. 21.

²⁶⁰ Эсминец «Лейтенант Зацаренный». – Режим доступу: <http://zmeinyi.org/ostrov-morya/vexi-istorii/esminec-lejtenant-zacarenniy>

мінах, у острова Зміїного загинув німецький підводний човен UC-15, під командуванням вже відомого нам лейтенанта Хеллера²⁶¹.

Перша світова війна визначила нову форму стратегічного використання острова Зміїного – винесення якомога далі від узбережжя засобів спостереження за морем, щоправда, з 1918 р. вже під румунським контролем²⁶². Наслідки жорстокого знищення навігаційних споруд виправили лише у 1922 р. – Європейська Дунайська комісія реконструювала маяк, який так сильно постраждав у війну. Знову, вже у квітні 1931 р., його мусили відновляти після наслідків жорстокого шторму.

Після Першої Світової війни становище острову не змінилося. Великими стараннями членів румунської делегації (до неї входили: Іон І.К.Бретяну, Н.Мишу, О.Ваяда-Воевод, В.Антонеску, К.Діаманді) вдалося переконати членів Паризької Конференції визнати Румунію «вторинним воюючим союзником».

1 лютого 1919 р. Іон І.К. Бретяну подав прохання під назвою «Румунія обличчям до мирного договору», в яке були включені усі територіальні «очікування» румунського народу. Усі важливі питання вирішувала «Рада чотирьох» (президент США, прем'єр-міністри Франції, Великобританії та Італії), яку у Румунії називали «новим святим альянсом». Іван Русу Абрудяну, характеризуючи Конференцію, порівняв її з 1815 р., коли «ті 4 монарха у Вені хотіли вирішувати світову долю великих на спині малих»²⁶³.

Не без труднощів був підписаний мирний договір з Німеччиною (28.06.1918 р.), Австрією (10.09.1919 р), з Болгарією (27.11.1919 р.), з Угорщиною (4.06.1918 р.), з Туреччиною (10.08.1929 р.). Таким чином Румунія врегулювала усі територіальні питання. Лише Радянська Росія не була репрезентована на Конференції, що, на думку румунських дипломатів, у майбутньому дало можливість Радянському Союзу оголосити претензії на Бессарабію, узбережжя Дунаю та Чорноморських проток, мотивуючи тим, що «на Паризькій конференції радилися імперіалістичні грабіжники»²⁶⁴.

Через те, що договір не був підписаний СРСР, країни-переможці (Великобританія, Франція, Італія та Японія) підтвердили суверенітет Румунії над територіями Пруту, Дністра та Чорного моря. Згідно зі Статтею 9 договору: «Високі Сторони, що Домовляються запросять Росію приєднатися до Договору одразу ж після появи російського уряду. Вони залишать за собою право задати усі питання Арбітражному Суду Ліги Націй, які були підняті при розгляді цього Договору, обговорити кордони, які установлені цим Договором ...

²⁶¹ Тарас А.Е. Подводные лодки Великой войны 1914-1918. – Минск: Харвест, 2003. – С. 324.

²⁶² Мельтюхов М. Освободительный поход Сталина. – М., 2006. – С. 40, 99-103.

²⁶³ Padurean D. Insula Șerpilor. – P. 270.

²⁶⁴ Idid. – P. 271.

(у тому числі Зміїний острів)²⁶⁵. Таким чином, договір, що був підписаний у Версалі 28 жовтня 1920 р. лише закріпив право господарювання над островом. Таке правове становище залишалось незмінним до початку Другої Світової війни. Залишивши дипломатичні питання позаду та реалізувавши плани щодо відновлення Великої Румунії у старих (і, як вважають румунські автори, історичних) кордонах, румунський уряд продовжив повільне освоєння острова.

18 серпня 1938 р. Великобританія, Франція та Румунія підписали «Сіннайську угоду», що остаточно встановлювала морський режим Дунаю. Переговори велись 8-17 серпня 1938 року та завершилися тим, що більша частина зобов'язань Європейської Дунайської Комісії (далі – ЄДК) перейшли до Румунської адміністрації. У статті 10 зазначеної угоди сказано, що: «ЄДК забезпечує румунському уряду повні права та свободу у навігаційних питаннях, права на всі пересувні та не пересувні товари, техніку, кораблі, гарматні, маяки зі Зміїного острова, Святого Георгія та Суліни»²⁶⁶.

Однак це не перешкодило сподіванням Радянського Союзу, який слідом за Російською імперією намагався створити всі умови для того, щоб повернути острів. 26 червня 1940 р. радянська сторона висунула ультиматум румунському парламенту²⁶⁷, що фактично випливав з положень пакту Молотова-Ріббентропа і його таємного протоколу²⁶⁸. Основними вимогами цього документа були: повернення Бессарабії Радянському Союзу та приєднання до неї Північної частини Буковини. Мотивуючи тим, що «що у 1918 р. Румунія, використала слабкість Радянського Союзу, насильно відірвала від нього частину його території ... РСРС сподівається, що Королівський Уряд Румунії прийме це пропонування та тим самим погодиться на мирне розв'язання, конфлікту»²⁶⁹.

Румунія, перебуваючи в безальтернативній ситуації, змогла лише запропонувати СРСР зустріч, де сторони змогли б обговорити ситуацію. Відповідь радянської сторони була негативною – отже Румунії нічого не залишалось, як погодитися з вимогами й Бессарабія й Північна Буковина були приєднані до СРСР (варто відзначити, без території острова Зміїний) – «Румунський уряд, для того щоб мати можливість уникнути серйозних наслідків, які спричинили би застосування сили та відкриття військових дій у

²⁶⁵ Idid. – P.271.

²⁶⁶ Padurean D. Insula Șerpilor. – P. 272.

²⁶⁷ Острів Зміїний. Інформаційні джерела: монографія /Гол. ред.: В.А. Сминтина. – Одеса, 2008. – С.142-143.

²⁶⁸ Системная история международных отношений. – Т.2. Документы: 1910-1940. – М., 2000. – С. 104-106; Мельтюхов М. Освободительный поход Сталина. – М., 2006. – С.345-351.

²⁶⁹ Острів Зміїний. Інформаційні джерела: монографія. – 142-143.

цій частині Європи, бачить себе зобов'язано прийняти умови евакуації, які висунула радянська сторона»²⁷⁰.

Таким чином, острови в гирлі Дунаю були окуповані радянськими військами, але острів Зміїний уник і цієї долі. Така ситуація не довго тривала, і в 1941 р. румунська армія відтіснила радянську армію із цих позицій.

Протягом Другої Світової війни острів Зміїний також відігравав стратегічну роль. Вже 22 червня 1941 р. острів перейшов у ведення Командування німецьких військ на Чорному морі й був окупований німецькими військами. У підсумку територія острова Зміїний і гирла Дунаю взагалі була театром безперервних морських операцій з 1941 по 1944 р.

Деякі епізоди пов'язано з підводним човном «М-118» класу «Малютка»: в середині квітня та на початку травня 1942 р. вона двічі виходила на патрулювання району біля острова Фідонісі (позиція №32), але не зустріла супротивника. 4 серпня «Малютка» знов вийшла у район острову та на 45°38' п.ш. / 29°58' с.д. атакувала судно зі складу конвою. На підводному човні чули вибух торпеди, яка вибухнула вдарившись об дно. Румунські канонерські човни, які супроводжували конвой «Думітреску й «Гікулеску» у відповідь кинули 18 глибинних бомб у місце де могла знаходитись субмарина. Витративши боезапас, субмарина попрямувала на базу. Закінчилась історія цієї субмарини 1 жовтня, коли вона, потопивши «Зальцбург» через 2,5 години потрапила під обстріл гідролітака та румунських канонерських човнів «Стіхі» та «Гікулеску». Скинувши 9 глибинних бомб, вони побачили масляну пляму та спливає обмундирування – характерні ознаки загибелі субмарини, але чіткого місця загибелі не було зафіксовано. Разом із «М-118» загинув 21 член екіпажа²⁷¹. По деяким даним, це могло бути і біля Зміїного, але доказів чи залишків поки що не було знайдено.

Ще один цікавий епізод військової історії періоду Другої Світової війни став відомий дещо пізніше та довгий час не мав чіткої відповіді. Річ у тому, що у 1975-1976 рр. в районі острову Зміїний (45°10'09" п. ш., 30°08'07" с. д.) було знайдено залишки підводного човна часів війни, але довго сперечались якого – «Щ-208», «Щ-212» чи «Щ-213» (як перший так і останній – пропали у 1941 р. біля гирла Дунаю, але по деяким характеристикам на співпадали з залишками та місцезнаходження їх відрізнялось). Однак, самим вагомим став аргумент, що у 1941 р. там де знайшли залишки підводного човна

²⁷⁰ Там само. – С. 144.

²⁷¹ «М-118», подводная лодка XII серии // Великая Отечественная война под водой. – Режим доступу: <http://www.town.ural.ru/ship/ship/m118.php3>

важких румунських мінних загороджень ЄМС (вага – 275 кг) ще не було – вони з'явилися там 9 листопада 1942 р.²⁷².

За офіційними радянськими даними, «Щ-212» загинула між 14 і 19 грудня 1942 р. на південний захід від острова Зміїного, підірвавшись на міні румунського загородження S-44, які поставили мінні загороджувачі «Дакія» та «Мурджеску». Друга версія – атака авіації. З даних радіоперехоплення командування флоту прийшло до висновків, що «Щ-212» стала жертвою атаки ворожих літаків 19 грудня в районі Сінопа. Але це, вірогідно, помилка – військові вчені не знайшли свідчення про таку атаку в архівних матеріалах супротивника²⁷³. «Щ-212» забрала з собою життя 44 членів екіпажа, у тому числі й життя командуючого кораблем, капітана-лейтенанта Григорія Ароновича Кукуя та командира 2-го дивізіону бойових підводних човнів Чорноморського флоту (БПЧ ЧФ), капітана 2 рангу Германа Юліївича Кузьміна – досвідченого командира, учасника громадянської війни в Іспанії²⁷⁴. Повний список загиблих опублікований²⁷⁵.

Дуже непрості випробування випали на долю маяка, коли спочатку радянська авіація неодноразово його бомбила, бо він служив гарним орієнтиром для ворожих кораблів і підводних човнів. Потім вивести його з ладу намагалися й відступаючі німецькі війська. В результаті навігаційній споруді була нанесена значна шкода. Наприкінці 1944 р. завдяки старанням бійців Одеського маніпуляторного загону під командуванням капітан-лейтенанта Штапенко, маяк на Зміїному був знову уведений до ладу²⁷⁶.

Майор інженерного загону Сильвіу Штефанеску описує свою останню місію, що була виконана на острові Зміїному, куди він був відправлений для виявлення розташування артилерії. «8 червня 1944 р. ми погрузили інструменти та матеріали на Понтонний Транспорт Армат (ПТА) 404. О 24 годині, ми у супроводженні буксиру «Риндуніка», підняли якір. О 9-9:30 ми прибули на острів, де були повністю ізольовані від іншого світу. На острові не було нічого окрім бездротового телеграфу, який отримував не багато повідомлень. Ми знаходились на острові до 20 серпня, коли я по радіограмі повідомив, що провіант закінчився і, що найбільш важливо – вода може закінчитися у найкоротший строк. 22 серпня 1944 р. ми на ПТА 404 у

²⁷² Алексеев И.В. Загадка субмарины у острова Змеиный // Тайны подводной войны – Вып. № 9. – С.24.

²⁷³ Подводная лодка «Щ-212». – Режим доступу: <http://flot.sevastopol.info/ship/podlodki/shya212.htm>; Грабовецкий С.В., Терещенко О.І., Кобалія Д.Р. Обстеження підводного човна типу «Щ» біля острова Зміїний // Підводні дослідження: Археологія. Історія. Дайвінг. – Вип.3. – 2011. – С. 92-108.

²⁷⁴ Подводная лодка «Щ-212». – Режим доступу: <http://flot.sevastopol.info/ship/podlodki/shya212.htm>

²⁷⁵ Великая Отечественная под водой. О подлодках и подводниках. 1941-1945. – Режим доступу: http://www.town.ural.ru/ship/dead/mean_h212.php3

²⁷⁶ Фомин А. Маяк-труженик, маяк-воин // Зеркало недели. – № 8 (281) 26 февраля — 3 марта 2000.

супроводі буксиру «Риндуніка» були готові для відправлення на базу до Суліну. Все «було погружено і ми о 24 годині підняли якір. (...) По дорозі, близько 5-5:30 ми були атаковані авіацією та о 9-9:30 були на базі»²⁷⁷.

Нагадаємо, що починаючи з 19 серпня порт та місто Сулін почали дуже інтенсивно бомбардувати радянські війська. 20 серпня одна з радянських субмарин патрулювала навкруги острова Зміїного. Вранці 24 серпня біля Суліну з'явилося декілька радянських судів, які увійшли на територію порту і знаходились там десь 1,5 години так і не відкрив вогню, після чого Румунія визвала Радянський Союз на переговори. Наступного дня німецький загін зі Зміїного відступив разом із німецькими кораблями, які знаходились у Суліні. У той же день місто було атаковане радянськими бомбардувальниками, але румунська анти-повітряна артилерія, згідно отриманому наказу, не відповідала. Вранці 26 серпня коли радянський патруль зіткнувся із румунською армією на маршруті Летя-Суліна вони стверджували, що нічого не чули про декларацію, але до них дійшла інформація, що їх будуть зустрічати як союзні війська. Таким чином 26 серпня о 17:30 місто було окуповано радянським батальйоном, а 28 – румунські кораблі залишили порт і туди увійшли перші радянські судна²⁷⁸.

Командир Костянтин Некула стверджує, що «починаючи з 28 серпня 1944 р. разом із прибуттям радянських кораблів в Порт Суліну почалася операція по захопленню маяка та заборони доступу наших судів на територію острова (...) деякі легкі човни були зустріті радянськими та пілотовані (!). По дорозі до Суліни радянські війська десантувалися та захопили Зміїний острів з невеликою кількістю моряків. На острові нікого з наших не було»²⁷⁹. Таким чином, операція по захопленню радянськими військами території маленького, як вважає автор, румунського острова реалізувалась без відкритого вогню. На це румунська сторона ніяк не відреагувала. Інший командир – Іон-Дануц Тоадер висловлює думку про те, що ти солдати, які знаходились на острові і, згідно підписаного договору, не відкривали вогню були захоплені неправомірно і їх доля не відома. Він пише: «29 серпня на острів висадились радянські солдати без проявів сили (...) Румунські службовці стали в'язнями (не дивлячись на те, що вони вже були союзниками та не чинили опору), а табором їм стала будівля лікарні у Суліні»²⁸⁰. Інші джерела свідчать про те, що румунські військові з острова Зміїного були лише обеззброєнні, їх

²⁷⁷ Padurean D. Insula Șerpilor — Constanta: Muntenia, 2004. – P. 301.

²⁷⁸ Damian G. Cum a fost ocupată Insula Șerpilor de Armata Sovietică. – Режим доступу: <http://www.bucurestiechisinoi.ro/2012/08/cum-a-fost-ocupata-insula-serpilor-de-armata-sovietica/>

²⁷⁹ Padurean D. Insula Șerpilor — Constanta: Muntenia, 2004. – P. 305.

²⁸⁰ Там само. – P. 307.

привезли до Суліну і відпустили, а потім, під командуванням невідомого старшини вони відправились у напрямку Тулчі²⁸¹.

Командир Корнеліу Єнекеску стверджує, що на острові не було нікого окрім тих хто обслуговував маяк: «У жовтні місяці, коли я був штурманом на винищувачі «Мерешешть», я залишився на декілька днів в порту Суліна. У мене, разом з командиром капітан-лейтенантом Йонеску Жеанот, була можливість поспілкуватися з двома з шести робітників маяку зі Зміїного. Один з них – син виноторговця з Суліна Барба Маруліс розповів мені що, одним серпневим ранком (!) 1949 р. коли на острові знаходились 3 робітника маяка, а ще 3 були у Суліні, на горизонті з'явилися багато радянських військових кораблів. Два судна підійшли к острову, а катери висадили добре озброєних офіцерів та солдат, які настійливо рекомендували їм здатися. Їм дозволили взяти все необхідне та відправили до Суліну без роз'яснень. Злякавшись, що вони залишаться без роботи і їм не будуть більше платити заробітну платню вони поскаржилися владі. У відповідь вони отримали пораду зберігати мовчання та нічого не коментувати, якщо не хочуть лишитися й свободи. Так був окупований острів Зміїний»²⁸². Датування цих подій 1949 р. є явною помилкою технічного характеру. Загалом, усі ці події залишаються для нас загадковими та покрити темрявою.

Розглянувши історичні події майже трьох десятиліть, ми можемо виокремити наступні риси історії освоєння острівного простору протягом цього періоду. По-перше, слід звернути увагу на то, що острів продовжує грати не аби яку роль у Чорноморському регіоні – як і в римську, і в модерну добу він був важливим форпостом, так і у ХХ ст. він продовжує ним залишатися. Протягом Першої та Другої Світових війн його використовували для того, щоб винести якомога далі кордон виявлення ворожих кораблів та поодиноких суден. По-друге, він залишався важливим природним орієнтиром, яким користувалися багато морських командирів. Звичайно, не обійшлося без дипломатичного забарвлення, яке у сучасному світі йде неodrивно від будь-яких конфліктів. Все це дає нам підставу стверджувати, що острів Зміїний продовжує бути важливим географічним, геополітичним та стратегічним об'єктом. Бажання його захопити військовими та дипломатичними шляхами лише підтверджує цю тезу.

²⁸¹ Damian G. Cum a fost ocupată Insula Șerpilor de Armata Sovietică. – Режим доступу: <http://www.bucurestivechisinoi.ro/2012/08/cum-a-fost-ocupata-insula-serpilor-de-armata-sovietica/>

²⁸² Padurean D. Insula Șerpilor — Constanta: Muntenia, 2004. – P. 312.

Elena Shtepko

Military history of Zmiinyi Island: involvement of island space in World Wars

The article deals with the known cases of application geographical and operative space of the Zmiinyi Island in military events of the First and Second World Wars, their interpretation and analysis is provided in the article.

The major features of the island development which were inherent in that period of time and formed an appropriate use of island space are identified. Established the fact of the use of the island to make, as far as possible, the boundary detection of the enemy fleet and single vessels. In addition to this fact, the island was still an important natural landmark, which enjoyed most of the sea commanders, due to primitive navigation and communications systems of the time. Finally, it wasn't without diplomatic color which, in today's world, accompanied by any military conflict.

On the base of a wide range of written sources of various origin, the course of events is reconstructed and their vision by our compatriots as well as by other rulers of the island is provided.

Key words: Zmiinyi Island, the cruiser, submarine, minefields, lighthouse.

Елена Штепко

Военная история острова Змеиный: вовлечение островного пространства в Мировые войны

В статье рассматриваются известные случаи применения географического и оперативного пространства острова Змеиного в военных событиях Первой и Второй Мировых войн, проводится их интерпретация и анализ.

Выявлены основные черты освоения острова, которые были присущи этому периоду времени и формировали особенности использования островного пространства. Был установлен факт использования острова для того, чтобы вынести, как можно дальше, границу обнаружения вражеского флота и одиночных судов. Кроме того, остров по-прежнему оставался важным природным ориентиром, которым пользовалось большинство морских командиров, что объясняется примитивностью средств навигации и связи того времени. Наконец, не обошлось и без дипломатического окраса который, в современном мире, сопутствует любому военному конфликту.

Привлекая широкий комплекс письменных источников различного происхождения, была предпринята попытка реконструировать ход и видение событий, как глазами наших соотечественников, так и иностранцев.

Ключевые слова: остров Змеиный, крейсер, подводная лодка, минные банки, маяк.

Рецензент: О.В.Сминтина, д.і.н., завкафедрою археології та етнології України (Одеський національний університет імені І.І.Мечникова)

УДК 13:291.13

Юрій Котляр

КОЗАЦЬКА СИСТЕМА «СПАС» НА МИКОЛАЇВЦІНІ

У статті на основі на джерельного матеріалу авторів методик практичного вивчення «Спасу» розглядаються духовні основи цього явища.

Серед дієвих міфологічних систем, які є характерними для українського етносу та які були прийняті козацтвом, необхідно виділити систему, під